

ISSN 2349-6381
Impact Factor 7.331

Avjuman Arts, Science, Commerce College
& PG Studies, Dharwad

Affiliated to Karnataka University, Dharmashila
Recognized with UGC/AICTE/NAAC/ISO 9001:2015

NAAC Sponsored &
An IQAC Initiative

NATIONAL CONFERENCE

On

“NEP-2020: Innovations in Teaching-Learning
Evaluation Process and the Role of IQAC”
5th December 2022
(Special Issue No. 113)

Editorial Board
Dr. H.M. Makandar
Dr. (Smt) A.S. Bellary
Dr. N.V. Gude

Chief Editor
Mr. Pramod Tandale

Related Learning: [Effective Feedback Approaches](#)

Müller et al. • S. Hsp90 α

4. Significant Pre-Concept

S. S. S. (1988) *Journal of the American Ceramic Society*, 71, 1000-1002.

Overview: Table 300123.

© 2004 Blackwell Publishing Ltd *Journal of Internal Medicine* 255: 259–266

Abstract

[illegible]

EXTENSION: Physical Learning: *Physical Learning: resources, education, studies, control of learning, efficient learning, and more*

Introduction

Teaching at the university level has been performed in relatively the same manner during a long time. Teachers and student teachers have been placed on opposite sides of the classroom with the professor, or the "sage on the stage" as put by Kilpatrick, as the source of knowledge and the students as recipients of knowledge. Nevertheless, over the past 20 years, university education and educational theories in particular have been strongly influenced. The main reason has been the following: students are passive in traditional lectures due to the lack of motivation that makes meaningful engagement with the material, instead a memorization seems quickly the goal of the lecture is not adapted to all learners' needs and traditional lectures are not suited for teaching higher order skills such as application and analysis.

Assumptions with the shift to provide student-centered learning we have seen a surge of researchers and educators advocating flipped classrooms curricula in higher education. The advocacy of the flipped classroom model is justified by its underlying theory and the conducted empirical studies. The flipped classroom model appears to address several challenges with traditional ways of learning and pave way for active learning strategies and for using classroom time for engaging in higher order skills. Although a consensus such as application, analysis, and synthesis

The four pillars of the flipped classroom method include the following:

- **STIMULATING LEARNING ENVIRONMENT:** One of the hallmarks of a flipped learning classroom is that at pre-class, third instruction for students work and comprehension. Teachers should adjust to the pace of their students in class.
- **LEARNING CULTURE:** Teachers foster a rich environment that allows students to drive further into topics and provides them with opportunities for self-efficacy and hands-on activities.
- **INSTRUCTIONAL CONTENT:** Teachers devote about 45 min after direct instruction to pairs with in-class activities. Students should feel challenged but able to understand the material on their own, a balance which can last time for the teacher to answer.
- **PROFESSIONAL EDUCATOR:** Monitoring students during lessons and offering feedback means no more is student knowledge are being created with flipped classroom model.

The flipped classroom model is based on the idea that traditional teaching is oriented in the wrong direction. What is currently done in class is flipped or switched with that which is normally done by the students out of class. Thus, instead of students listening to a lecture in class and then going home to work on a set of assigned problems, they read essays, literature and calculate before entering class to work on problems and engage in teacher-guided problem-solving, analysis and discussion in class. Proponents of the flipped classroom list numerous advantages of inverting teaching and learning in higher education. According to the flipped-classroom model, it allows students to learn in their own pace, it encourages students to actively engage with lecture material, it allows school class time for more effective, creative and active learning activities, students receive expanded opportunities to interact with and to assist students' learning and teachers take control and responsibility for their learning.

Methodology

This study is based on the various interviews and questionnaires of students (n=120) conducted in the spring of 2022 at OYU Engineering College, Hajla. This study is based on the learning experiences and their opinions on the current education, of the final year students who were pursuing their bachelor's in engineering at the time. Different background students were asked to students who had adopted an efficient program. The table given below represents the demographics, students' performance of students and the variation of the performance across the years.

TABLE: STUDENT DEMOGRAPHICS AND QUESTIONNAIRES

QUESTIONS	N	PERCENTAGE	MEAN	STANDARD DEVIATION
Age	120		21.76	19.81
Gender	120			
Male	79	65.83%		
Female	41	34.16%		
Low and High Achievers	120			
Low	24	19%		
High	96	80%		
Average CGPA during studies	120		1.83	5.21
I'm used to learning using video/visuals	120		1.92	1.36

A detailed analysis of the data above was done carefully and the following results were obtained. Many other background questions along with these were asked which will be discussed in the results section.

Results / Conclusions:

From the above table the following results are obtained

2. About 79 male and 41 female students participated in the interview and their respective percentages are mentioned above in the table.

ISSN: 2347-7660 (Print) /ISSN: 2454-1818 (Online)

Double Blind Peer-reviewed Refereed Research Journal

INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC & INNOVATIVE RESEARCH STUDIES

Volume-XI, Issue-I. January 2023

SPECIAL ISSUE / विशेषांक

**PRE & POST-INDEPENDENCE INDIA
AND CONCEPT OF DEVELOPMENT**

Chief Editor

Prof. Maruti A. Dombar

Dr. Vidyavati Rajput

Editors

Dr. Arundhati F. Badami

Dr. N. R. Savatkar

Shri Ramreddy K.

Shri V.S. Meeshi

Dr. N. A. Kuvajeri

DOUBLE BLIND-PEER-REVIEWED REFEREED RESEARCH JOURNAL

SPECIAL THANKS

Dr. Vinit Kumar, Chief Editor, IJISHR

Prof. Harish Arora, PGDAV College (Eve.), Univ. of Delhi, Nehru Nagar, New Delhi-110065

Published by

Centre for Scientific & Innovative Research Studies
M-3/661, Sector-H, LDA Colony, Kanpur Road, Lucknow-226012

<http://www.csirs.org.in>

A Quarterly Multidisciplinary Double-Blind Peer-Reviewed International Refereed Research Journal

IJSIRS

(International Journal of Scientific & Innovative Research Studies)

ISSN: 2347-7060 (Print) | ISSN : 2454-1818 (Online)

Volume – XI, Issue – I, January (2023)

CHIEF EDITOR (SPECIAL ISSUE)

Prof. Maruti A. Dombar / Dr. Vidyavati Rajput

Editor's

Dr. Arundhati F. Badami / Shri Ramreddy K. / Dr. N.R. Savatkar
Shri V.S. Meeshi / Dr. N.A. Koujageri

Editorial Board

Dr. Hasankhan K. Kulkarni / Dr. Shrinivas V. Shenivi / Dr. Shyam Gayakwad
Smt. Afreen Hallur / Shri S.M. Holi / Smt. G.A. Akki / Smt. Shilpa Naikar
Smt. Shweta / Shri B.S. Beerannavar / Shri M.C. Hadimani
Shri Mohan Benachmaradi / Smt. Sunanda Hatti

1. Editing of the Research Journal is processed without any remittance. The selection and publication is done after recommendation of subject expert referee.
2. Thoughts, language, vision and example in published research paper are entirely of author of research paper. It is not necessary that both editor and editorial board are satisfied by the research paper. The responsibility of the matter of research paper is entirely of author.
3. In any condition if any National / International University denies to accept the research paper published in the Journal then it is not the responsibilities of Editor, publisher and Management.
4. Before re-use of published research paper in any manner, it is compulsory to take written acceptance from Chief Editor, unless it will assumed as disobedience of copyright rules.
5. All the legal undertaking related to this journal is subjected to be hearable at Lucknow jurisdiction only.

Rabindranath Tagore's 'Gora' A Perception of Indian Nationalism

Dr. Swapna K Jadhav

Assistant professor, Department of English
SSNC Dr. B.R.Ambedkar Smaraka A.K.K. Education Society's
Arts & Commerce College, Hubli, Karnataka, India

ABSTRACT:

Rabindranath Tagore remains to be a multifaceted genius who has inspired generations of intelligent and compassionate thinkers regardless of their ethnicity, religion, language, or other barriers like state or nation. In Tagore's concept of humanism, humanity takes superiority over all other forms of identity. It transcends all divisions and obstacles. Tagore also depicts the universality of religion and its fundamental human element here. It also has to do with how one's ideas change as time, society, and community do. He desires a return to the traditions and origins of Hinduism. He expresses concern over the gap between believers and nonbelievers, between the superstitious and the non-superstitious. The traditions and practises, in Gora's opinion, are part of the nation's heritage. They ought to be kept. Only then will our nation be able to unite. It is crucial to be proud of what the nation has accomplished.

Key words: confrontations, fundamental human element, Nation's heritage

A true nationalist and unquestionable humanist, Rabindranath Tagore remains to be a multifaceted genius who has inspired generations of intelligent and compassionate thinkers regardless of their ethnicity, religion, language, or other barriers like state or nation.

The six-decade span of Tagore's literary and artistic talent is nothing more than a reflection of the sensitive artist, the empathetic man of letters, the profound thinker, and the shrewd experimenter. The article guarantees about Tagore's thought-provoking perception on Indian nationalism, focusing the very soul of his intellectual deliberation. It may be regarded as a false promise if someone assures to introduce in brief his all-encompassing intellectual engagements. Throughout his life, Tagore quantified his opinions on Indian nationalism. Tagore's unusual and comprehensive ideas on Indian nationalism, his argument, that nationalism's genuine heart lay in its broad humanistic interest rather than confined political tactics is a different approach with a high standard. The majority of Tagore's understanding of nationalism is based on ancient Indian philosophy, which held that the entire globe in one nest. Tagore attempted to equate nationalism with concepts like peace, harmony, and welfare in an effort to distance himself from the mainstream belief in nationalism. He continues by saying that if India intends to help the globe in any way, it should only be in the shape of humanity.

In Tagore's concept of humanism, humanity takes superiority over all other forms of identity. It transcends all divisions and obstacles. He continues by saying that saints like Nanak, Kabir, and Chaitanya sparked humanism in Indian minds. Sadly, it was overshadowed over time by the forceful rise of narrow-mindedness and the caste-based breakdown of our society.

In Tagore's opinion, the freedom of the mind is more crucial than political freedom. In order to promote freedom of mind, we should let go of the narrowness and be more inclusive in our inner and outer expressions. Mental freedom finds harmony with the human soul and with human life in general. Additionally, he held the view that there is only one history, namely the history of mankind, and that all other histories are but parts of this one. Nations

with a strong spiritual foundation, compassion, and love for others may flourish at any time. As Indian nationalism—or nationalism of any kind—is nothing more than a blend of idealistic humanism and welfare ideas, it needs to be an acceptable process that starts from the people.

One of the finest novels of modern India is *Gora*, written by Rabindranath Tagore. It is a colonial book that was written in 1909, when British ruled India. It is a classic tale that depicts colonial India's varied social life. The story takes place in a period when Bengali society was split between Brahmos and orthodox Hindus. As a result, it illustrates the religious intolerance and discord and might be described as the clash of the ancient and the modern. Tagore also depicts the universality of religion and its fundamental human element. It also has to do with how one's ideas change as time, society, and community do. It also demonstrates how women's status in Indian society is changing. He covers a range of social issues. It designates a crucial stage in his literary development and national identity exploration.

Two love stories appear in the book. The characters include Pareshbapu and Gora, Binoy, Sucharita, Lalita, Anandamoyi who serve as society's representatives. All of the characters are important. But Gora who has a fierce love for his country—is the novel's most significant character. He is a devoted nationalist and a traditional Brahmin. His nationalist motivations are stronger. He also attracts people spiritually, which causes a physical attraction.

Gora from Tagore is encompassed into Sucharita. He is enthralled by Brahmo Pareshbapu's leadership. Anandmoyi's portrayal serves as a good counterpoint to Gora's. Lolita is described to be beautiful, lovely, impulsive, and restless. Sucharita is serene and silent. She dislikes Binoy's flaw in this area of his personality. From the beginning of their first relationship, Lolita has liked Gora. The novelist uses two stories to illustrate the fanatical behaviour of both Hindus and Brahmins. The novel discusses nationalism, religion, and love. Gora receives a heavy blow to his defence of traditional Hinduism. He seeks total freedom from all constraints. The novel's conclusion is the novel's revelation of his mobility. The work skillfully conveys the culture, tradition, and fierce patriotism of India.

Tagore's portrayal of the character of Anandamoyi demonstrates how love and understanding can break down barriers of caste, faith, religion, and race. She exemplifies how simple religious rituals and debate alone do not lead to purity. She provides personal instances of how love for other people has affected her life. Her attitude has changed as a result of Anandamoyi's acceptance of Gora, and Sucharita's love for him changes who she is. According to Tagore, western education has led to the emergence of a modern lady. He alters the socioeconomic structure. After adopting Gora, she experiences a life crisis. The tension between her affection for a child and her adherence to her own religion torments her.

Every character is at odds with one another. It creates walls between people based on things like race and religion. Gora develops. He develops his ideals of Indian nationalism and becomes a Hindu activist. His close friend is Binoy. He pays a daily visit to Sucharita and Lolita's home (Brahmo girls). Sucharita attracts his attention. Gora's affection for and dedication to the nation are embroiled in an emotional battle. Throughout the course of the book, the love stories of Gora and Sucharita, Binoy and Lolita are developed. The excessive behaviour of both Hindus and Brahmos is revealed in two stories.

People are above meaningless disputes and build trivial conflicts. Anandamoyi plays a significant part by directing the four main characters. She is the embodiment of his cherished motherland, the perfect mother, and a great source of inspiration. Scripture was read to Binoy. Lolita is a source of silence and grace as well as a moral supporter. She shows Binoy the same amount of love and affection. Sucharita is eager to help the nation and its citizens. She influences in the growth of Gora's personality and his self-realization. She is

Gora's source of inspiration, and as a result, Gora has come to understand the importance of women's contributions to the nation's advancement. Her parents have passed away.

Pareesh Babu, a close friend of her father's, is raising her and her brother Satish. She is a remarkable woman with a unique perspective. Sucharita is psychologically mature. Her compassion, genuineness, and sympathetic understanding appeals Gora. Binoy admires her display of affection. Her conversation with Gora about his opinions of the Bramho community is noteworthy. She can't stand the narrow sectarian mindset and haughty conduct of Haran, who is well respected in the Bramho Circles. Sucharita declines to continue a relationship with Gora after meeting him. She makes a terrific friend in Binoy's eyes, and he nicknames her Didi. She serves as Lolita's mentor and philosopher. She holds Pareesh Babu, her friend and mentor, in the highest regard. She expresses interest in his wellness. She believes that her relationship with Gora is unusual. Although their love is not typical, they were meant to be together. His lack of interest has hurt her. Over time, she gains Gora's understanding. She does not share his religious convictions. Gora criticises the Brahmo principles. The incident involving Gora's arrest reveals a change. Her psychological conflict lessens, and she starts to feel more engrossed in Gora. The union of tradition and modernity is the essence of Gora and Sucharita's relationship. It represents a kind of love that knows no boundaries of caste, community, race, or nation.

He sacrifices his life for a good cause. Her loyalty and love for him are so great that she doesn't think twice about ignoring Haran Babu when the moment is right. The struggle is between the natural human desire for love and nationalism's higher aspirations. Lolita is also a significant character in the book. She believes she is the true protagonist. She stands out among Tagore's female characters due to her boldness, self-assurance, and vigour. She is credited with starting the feminist and women's liberation movements in the modern era. She criticises the dated and conventional norms that enable masculine society to exploit women. The male-dominated culture affects all of the female characters negatively. Sundari's opposite. Labonya, is different from her in looks, attire, outlook, and behaviour. More than her sisters, she is taller and darker. She makes fun of Binoy for siding with Gora and adopting his viewpoints. She admires her father since he respects others' opinions and never forces his views on them. The same is true of Sucharita, she discovers. She and Binoy travelled to Calcutta in a steamboat in one of the episodes. She is moved by Gora's idealistic, patriotic, nationalistic, and loving attitude towards the country. As a result, she chooses not to participate in the performance and instructs Binoy to resist being persuaded by anyone. Her nationalism is aggressive.

The novelist's ability to portray the Brahmo-Hindu strife of his period was made possible by the love and marriage story of Binoy and Lolita. For Lolita and his affection, Binoy is not willing to compromise his friendship with Gora in order to get married. She has no faith in the discrimination against women based on the customary division of labour between men and women she feels strongly about giving back for the benefit of national service. Through the character Lolita, who is willing to give up her house and support the national movement, Rabindranath Tagore depicts the female. The effects of Western liberalism on the caste-based Hindu society are shown by Tagore.

Hindu society is divided into two groups: those who consciously adopt Western concepts and those who criticise Indian culture and custom as a result of the strong influence of western ideas. Only individuals from the opposing sects, such as Anandamoyi, Binoy, Pareesh, Sucharita, and Lolita, follow the correct path. In a powerful statement, Binoy rebels against Gora's conservative Hinduism. India is a multicultural and caste-based country. We mourn the loss of faith in humanism among our people as a result of the frequent dispute based on language or caste.

Gora's personality has been portrayed sympathetically. He is portrayed as a representation of early 20th-century nationalism. He stands in for the hopes and feelings of the educated Bengalis of his era who struggled against the injustice of British officers and attempted to find and defend their cultural heritage. Gora, then, is everything that is Indian and is sacred. In addition to highlighting the importance of humanism in life and the transcendence of caste, group, and religion in India's cultural unity, Tagore also highlights the threats that the country's national awakening faces the 20th century for the nation. He cautions his compatriots against the national movement's inclination toward a militant Hinduism when it is influenced by radical figures.

"Gora is contemporary and yet timeless, as is the case with many great literary works of the world and it reaches out towards the universal" says Bhabani Bhattacharya.

Gora can be considered an epic for a number of reasons. The only Bengali novel that has been translated into English is this one. It captures the social, political, and cultural life of all middle-class educated Bengalis. The fight between Brahmo-Hindus and their extremism was recounted by Rabindranath Tagore. According to Narayan Ray, "Translated Gora is skillful disposition of events, its masterly delineation of characters, the solid nature of its content and craft."

To sum up, the current novel Gora is contemporary in terms of technique, philosophy, and organisation. It is outstanding in terms of both topic and execution. The relationships between biology, society, psychology, and nationalism are skillfully braided together. In his poetry, Rabindranath Tagore captures the social, political, and moral climate of modern India. Gora also depicts confrontations between cultures. The author has captured a pivotal time in Indian history when Hindu society was desperately trying to keep itself together in the face of both internal and external pressures. Gora the novel exhibits Tagore's nationalism in his desire to tenaciously uphold traditions and values in order to preserve Hinduism. He desires a return to the traditions and origins of Hinduism. He expresses concern over the gap between believers and nonbelievers, between the superstitious and the non-superstitious. The traditions and practises, in Gora's opinion, are part of the nation's heritage. They ought to be kept. Only then will our nation be able to unite. It is crucial to be proud of what the nation has accomplished.

References:-

1. Work of Rabindranath Tagore celebrated in London. BBC News. Retrieved 15 July 2015
2. Sarada. M., R Tagore: A Study of Women Characters in his Novels, Sterling Publication, New Delhi 1988
3. Tagore. Rabindranath. Gora Macmillan and Co. Limited, London, 1961, p.272
4. BattacharyaBhabani, Tagore as Novelist in Rabindranath Tagore, A Contemporary Volume. 1861-1961., New Delhi: Sahitya Academi, 1961.p.97
5. Ray. Niharranjan. Three Novels of Tagore, in Indian Literature-Tagore Number Vol.4.p.176
6. Dr. BhushanVithalTagad, Nationalism in Rabindranath Tagore's Translated Gora, Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ) 2018, Vol - V Issue-II.p.76-79
7. Singh. A Portrayal of Nationalism in Rabindranath Tagore's Gora. Journal of Ravishankar University (Part A: Social Science), (2021). 27(1), pp.70-72

ISSN: 2347-7660 (Print) /ISSN: 2454-1818 (Online)

Double Blind Peer-reviewed Refereed Research Journal

INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC & INNOVATIVE RESEARCH STUDIES

Volume-XI, Issue-I. January 2023

SPECIAL ISSUE / विशेषांक

**PRE & POST-INDEPENDENCE INDIA
AND CONCEPT OF DEVELOPMENT**

Chief Editor

Prof. Maruti A. Dombar

Dr. Vidyavati Rajput

Editors

Dr. Arundhati F. Badami

Dr. N. R. Savatkar

Shri Ramreddy K.

Shri V.S. Meeshi

Dr. N.A. Koujageri

2023

A Quarterly Multidisciplinary Double-Blind Peer-Reviewed International Refereed Research Journal

IJSIRS

(International Journal of Scientific & Innovative Research Studies)

ISSN: 2347-7060 (Print) | ISSN : 2454-1818 (Online)

Volume – XI, Issue – I, January (2023)

CHIEF EDITOR (SPECIAL ISSUE)

Prof. Maruti A. Dombar / Dr. Vidyavati Rajput

Editor's

Dr. Arundhati F. Badami / Shri Ramreddy K. / Dr. N.R. Savatkar
Shri V.S. Meeshi / Dr. N.A. Koujageri

Editorial Board

Dr. Hasankhan K. Kulkarni / Dr. Shrinivas V. Shenivi / Dr. Shyam Gayakwad
Smt. Afreen Hallur / Shri S.M. Holi / Smt. G.A. Akki / Smt. Shilpa Naikar
Smt. Shweta / Shri B.S. Beerannavar / Shri M.C. Hadimani
Shri Mohan Benachmaradi / Smt. Sunanda Hatti

1. Editing of the Research Journal is processed without any remittance. The selection and publication is done after recommendation of subject expert referee.
2. Thoughts, language, vision and example in published research paper are entirely of author of research paper. It is not necessary that both editor and editorial board are satisfied by the research paper. The responsibility of the matter of research paper is entirely of author.
3. In any condition if any National / International University denies to accept the research paper published in the Journal then it is not the responsibilities of Editor, publisher and Management.
4. Before re-use of published research paper in any manner, it is compulsory to take written acceptance from Chief Editor, unless it will assumed as disobedience of copyright rules.
5. All the legal undertaking related to this journal is subjected to be hearable at Lucknow jurisdiction only.

International Journal of Scientific & Innovative Research Studies

ISSN: 2347-7060 (Print) | ISSN : 2454-1818 (Online)

Welcome to IJSSHR

International Journal of Innovative Social Science & Humanities Research is a Quarterly international multidisciplinary peer Reviewed refereed research journal. It covers all disciplines including Arts, Science, Commerce, Social-Sciences, Engineering & Technology, Tourism & Management etc... The Languages of Research Paper are English, Hindi & Sanskrit. It is published every month. Researchers are honored with Certificate for research paper. This journal functions as an excellent research paper which focuses on discourse in academics discipline. The scope of articles for our journals includes case studies, theoretical and empirically based research. All manuscript shall be peer reviewed and selection shall be based on the strength of quality, originality and contribution to research.

Mission:

Our mission is to contribute to the progress and application of scientific discoveries, by providing free access to research information (in future online) without financial, legal, or technical barriers. The journal stresses on academic excellence, research rigor and collaborative scholarly efforts.

- To recognize the achievements of researchers, research leaders and research institutions;
- To disseminate, publish and utilize multidisciplinary and discipline-specific journals.

Objectives:

1. To publish original innovative and novel research articles
2. To encourage scholars to write their research ideas.
3. To encourage scholars to write high quality research papers.

Motto :

1. To recognize world Wide
2. Expert Double blind Peer-Review
3. Fast and Quality Publication

Benefits :

1. Certificate of Excellence
2. High Quality Print Copy of journal at your postal address
3. Additional PDF copy @your email

Discipline Covered:

It covers all disciplines including Arts, Science, Commerce, Law, Nursing, Pharmacy, Performing Arts, Natural Sciences, Physical Education, Architecture, Fine arts, Education, Engineering and technology, Humanities, Social Sciences, Tourism Management, Business Administration, Agriculture, Library and Information Science, Fisheries, Veterinary Sciences, Computer Application/IT, Business Studies, Accounting and Finance, Literature, etc

14.	ಹಿರಿಯ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ	ದಾ.ಭಾರತಿ ಎಸ್.ಗದ್ದಿ	04
15.	ಹಿರಿಯ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ : ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗಳ ಚಿಂತನೆ	ಪಿ.ಪಿ. ಹುಂಪೇಡಿಗ ಮಾರ್ಕರ	09
16.	ಹಿರಿಯ ಅರಸ ಮಕ್ಕಳ ಶಿಕ್ಷಣ	ದಾ.ಸಂಜೀವ ಅರ್.ಕಾಯಕ	11
17.	ಅಂತರ್ದೇಶನದ ಮೂಲಕ ಸಂಘರ್ಷ	ದಾ. ಎಸ್. ಆರ್. ಸವಿತೇಶ	01
18.	ಶಾಸ್ತ್ರಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು	ದಾ. ಎಸ್. ಬಿ. ಮಹಾಂತೇಶ	04
19.	ಹಿರಿಯರವರ 'ಮತ-ಮತ' ವೈಚಾರಿಕವಿಚಾರಧಾರೆಗಳು	ಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ದಲಾಪಾರ	09
20.	ಹಿರಿಯ ಪ್ರಕೃತಿ ಚಿಂತನೆ	ದಾ. ಪ್ರಭಾಕರ ಎಸ್. ಚತುರೇಶ	11
21.	ಹಿರಿಯ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಚಿಂತನೆ	ಗಾಯತ್ರಿ ಆರ್. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್	01
22.	ಹಿರಿಯ: ಮನುಷ್ಯದ ವಿಕಾಸ	ದಾ.ಕವಿತಾ ದಂಪತಿ	04
23.	ಹಿರಿಯ ಪ್ರಕೃತಿ ಚಿಂತನೆ	ದೀಪ್ತಿ,ಬಿ.ಬಿ	09
24.	ಹಿರಿಯ ಕಂಡಂ ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ	ದಾ.ಮಂಜುಳಾಕ್ಷಿ ಎಸ್	11
25.	ಹಿರಿಯ ಅರಸ ಮಕ್ಕಳ ನಿರ್ವಹಣೆ ಉರಿ ಚಿಂತನೆಯ ಸಲಹೆ	ದಾ. ಸವಿತಾ ಕೊಟ್ಟಾರಿ	01
26.	ಹಿರಿಯರವರ 'ಜಲಗಾಂ' ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರಭಾವದ ವೈಚಾರಿಕ ನೆಲೆಗಳು	ದಾ. ಕೆ. ಎಸ್. ಶಿವಪ್ರಸಾದ	09
27.	ಹಿರಿಯರವರ 'ಶ್ರೀಗಮಾಸ್ತ' ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ವೈಚಾರಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ	ದಾ.ಅರುಣ್ ಎಸ್.ಬರಾಹಿ	11
28.	ಹಿರಿಯ ಮತ್ತು ತ್ರಿಪಾಠಗಳು	ದಾ.ಮರಣ್ಣಿ.ಕೆ.	01
29.	...ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಮಗತ ಶ್ರೀಮತು ಸೂತ್ರ	ರೂಪ ಜಿ. ಎಂ	04
30.	ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಮಹಿಳೆಯರ ಪಾತ್ರ	ದಾ. ಪಿ. ನಾಗಭೂಷಣಗೌಡ	09
31.	ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪಕ್ಷಗಳ ಪಾತ್ರ	ಪ್ರದೀಪ್ ಎಂ	09
32.	ಹಿರಿಯರವರ ಮೇಲೆ ಹಲವಾರು ವಿಚಾರಧಾರೆಗಳ ಪ್ರಭಾವ	ಮಾಲತೀಕರ ಮಾಲೇನಹಳ್ಳಿ	11
33.	ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯಗಳ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗಳು	ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ. ಇ	01
34.	ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಗಳ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧಗಳು	ದಾ. ನಾಗರಾಜ ಎಸ್	04
35.	ಭಾರತದ ಒಕ್ಕೂಟ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಗಳು	ದಾ.ಮಂಜುಳಾ ಪಾ. ಜಂಗಮಾಡ	04
36.	ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ "ಅಹಿಂಸೆ" ಚಳುವಳಿಯ ಪಾತ್ರ	ಯುವರಾಜ ಎಂ. ಕಿತ್ತರ್	09
37.	ಡಿಜಿಟಲ್ ಗ್ರಂಥಾಲಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಲಭ್ಯತೆ	ರಘುವೀರ್	11
38.	ಹಿರಿಯರವರ ವೈಚಾರಿಕದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವ ಮಾನವ ಪ್ರಜ್ಞೆ	ಬಸವರಾಜ ಮಾರಿಪಾಟೀಲ್	01
39.	ಸಾವಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರ ಶ್ರೀ ಸುರೇಂದ್ರಮಲ್ಲಾ ಸಾಂಪ್ರದಾಯ	ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಸ್	04
40.	ಹಿರಿಯರವರ ಶಾಂತಿ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದ ವೀರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮಹಿಳೆ : ಶ್ರೀಮತಿ ಸವಿತೇಶ್ವರಿಯ ದಾಖಲೆಗಳು (ವಿವರ)	ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಎಸ್.ಕಟ್ಟಮನಿ	09
41.	ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಗೆ ಕರ್ನಾಟಕ ಮಹಿಳೆಯರ ಕೊಡುಗೆ	ಶ್ರೀಮತಿ ಲತಾ ದದ್ದಿ	11
		ರವಿ ಪಾಟೀಲ	09

ಕುವೆಂಪು ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯ: ನಿಸರ್ಗದ ಉಲಿ ಚಿಂತನೆಯ ಸೆರೆ

ಲೇ: ಡಾ|| ಸವಿತಾ ಕೊಟ್ರಾಡಿ

ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು

ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ

ಶ್ರೀ ಕರಣ ಸುಲಿಯಚಂದ್ರ

ಡಾ|| ಬಿ.ಆರ್.ಅಂಬೇಡ್ಕರ ಸ್ಮಾರಕ ಎಕೆಕೆ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಯ

ಕೆಲೆ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ

ಗಂಗಾಧರನಗರ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-೨೦

"ಸತ್ಯಂ ಶಿವಂ ಸುಂದರಂ" ಎಂಬುದು ಭಾರತೀಯ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಮಹತ್ವದ ಚಿಂತನೆಯಾಗಿದೆ ಹಲವು ದಾರ್ಶನಿಕರು ಇದರ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮಾನವನು ಸೌಂದರ್ಯನುಭವಕ್ಕೆ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದರೆ ಸತ್ಯ ಶೋಧಕನಾಗಿ ನಿರ್ಲಿಪ್ತ ಭಾವದಿಂದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಬೇಕು. ತ್ರಿತ್ವಗಳಿಂದೂಟಾದ ಭಾವ-ರೂಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಕೆ ಪಡೆದು; ನಿರ್ಮಲ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನರಾಗಿರುವುದು ಅಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯ ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ. (ಸತ್ಯ-ತ್ರಿತ್ವಗಳಿಂದೂಟಾದ ಭಾವ ರೂಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಕೆ ಪಡೆದ ಸ್ಥಿತಿ, ಶಿವಂ-ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಕ್ರಮ, ಕಾಯಿಕ, ಸೌಂದರ್ಯ-ಅನಂದದೇವರು ಸಂತೋಷ) ಇಂತಹ ಸೌಂದರ್ಯದರ್ಶನ ಕವಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೂಲಕ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯ ಎಲ್ಲ ಚೆಲುವನ್ನು ಅದರ ಸಹಜ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಕವಿ ಮನ ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅರಣ್ಯದ್ರವ್ಯವಾಗಿ ವಿಸ್ಮಯಕಂಡು ಅನುಭವಿಸಿ ಅನಂದನಭೂತಿ ಪಡೆದ ದಾರ್ಶನಿಕ ಕನ್ನಡದ ಮಹಾನ್ ಕವಿ ಕುವೆಂಪು ಅವರು. ಕಾಡಿನ ಕವಿಯೆಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕವಿಗೆ ನಿಸರ್ಗದ ಚೆಲುವು-ಒಲವು-ಬೆರಗುಗಳು ಅವರ ಪ್ರತಿ ಚರಾಚರಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಕವಿ ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ನಿಸರ್ಗ ಕಂಡು, ನಿಸರ್ಗವನ್ನೇ ಉಂಡ, ನಿಸರ್ಗದ ಕುರಿತು ಪ್ರತಿಮಿಸಿದ ಕವಿ ಕುವೆಂಪು ಅವರ ಕವನಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಚಿಂತನೆಯ (ವಿದ್ಯುತ್ ಪ್ರವಹಿಸಿದೆ) ಸೂಕ್ಷ್ಮತೇಜ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದೆ; ಪ್ರಖರ ವೈಚಾರಿಕತಾಂತಿ ಕಂಗೊಳಿಸಿದೆ. ಅವರ ಸೃಷ್ಟಾಂತಿಕ ನಿಲವುಗಳು, ಹೊಸ ಚಿಂತನೆಯ ಮಾದರಿಗಳು, ನಿಸರ್ಗವೆಂಬ ಪ್ರತಿಮೆ ರೂಪಗಳ ಮೂಲಕ ಸೃಷ್ಟಿಗೊಂಡಿವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಬೇಂದ್ರೆ ಅವರು ಕುವೆಂಪು ಅವರನ್ನ "ಯುಗದ ಕವಿ ಜಗದ ಕವಿ" ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. "ಮನುಷ್ಯಮತ", ವಿಶ್ವಪಥ, ಸರ್ವೋದಯ, ಸಮಸ್ತಯ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿ-ಪ್ರತಿ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಉದಯವಾಗಬೇಕೆಂಬುದು ಕವಿ ಕುವೆಂಪು ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆಕಯ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನದ ಉದ್ದೇಶ ನಿಸರ್ಗದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ (ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಚಿಂತನೆಯ ಸೆರೆ ಅಥವಾ ತೆಗೆಗೊಂಡ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

"ಸಗ್ಗದ ಬಾಗಿಲು ಅಲ್ಲಿಹುದೆನ್ನಾ
ನುಗ್ಗಿದರಲ್ಲೇಕೆರೆಯುವುದೆನ್ನಾ
ಹಕ್ಕಿಯ ಟುಪ್ಪಿಯೊಳವಿಡಿದೆಯೆನ್ನಾ
ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣದೊಳಡಗಿದೆಯೆನ್ನಾ
ದುಡಿಯುವರೈತನ ನೆಗೆಲೊಳಡಗಿದ

ನೆಗೆಲ ಗೆರೆಯೇ ಸಗ್ಗದ ಹಾದಿ
ಕರ್ಮವೆ ಬಾಗಿಲಿಗೊಯ್ಯುವ ದೀದಿ
ಹಕ್ಕಿಗಳುಲಿಯಲು ಹೂವೊಳಗಳಲು

-----" (ಸಮಗ್ರ ಕಾವ್ಯ ಸಂಕಲನ ಸಂಪುಟ-೧, ಪುಟ-೭೫)

ಪುರಾಣ ಕಲ್ಪಿತ ಸ್ವರ್ಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಹ ಜೀವನದ ಕರ್ಮದ ಫಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರೆ ಸ್ವರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟ-
ಪಾಪದಂತಹ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರೆ ನರಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸುಖ

ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂಬ ಕಠಿಣ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ. ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲ ಚಲವು- ಸರಳವು-ಒಲವುಗಳ ಸಲ ಸ್ವರ್ಗವೆಂಬುದು ಮಾನವ ಕಠಿಣ ನಂಬಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬದುಕುವ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಕವನದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿಜ ಸ್ವರ್ಗದ ಸುಖ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗಾನದಲ್ಲಿ, ಬಣ್ಣ ಹೂವಿನ ಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ, ದುಡಿಯುವ ರೈತನ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ, ಅರಣ್ಯ ನಿಂತಿರುವ ಹೂವುಗಳಲ್ಲಿ, ಕಾಯಿಯ ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣ ಹೂವಿನ ಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ, ದುಡಿಯುವ ರೈತನ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ, ಅರಣ್ಯ ನಿಂತಿರುವ ಹೂವುಗಳಲ್ಲಿ, ಕಾಯಿಯ ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಸಾಕಾರಾತ್ಮಕ ಮಾತು, ಸತ್ಯ, ಕರ್ಮ(ಕಾಯಿಕೆ), ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಹೊರತು ಗುಡಿ-ಗುಂಡಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕರ ವುರೋಹಿತ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖ ಕಾಣದು.

'ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ' ಅದ್ವೈತ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ 'ಸತಂ ಶಿವಂ ಸುಂದರಂ' ಅನ್ನುವ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾರ್ಲಾಹಿತರು ಹೆಚ್ಚು ಮನ್ನಣೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಸತ್ಯ ಸತ್ಯವೇ ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಲ್ಲ, ತ್ರಿತ್ವಗಳಿಲ್ಲದಂತಾದ ಭಾವ ರೂಪಗಳಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಾಕಾರತ್ಮಕಗಳ ಭಾವ ಆಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಮಾತು "ಹಕ್ಕಿಯ ಬುದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ" ಶಿವಂ ಎಂದರೆ ಶ್ರಮ/ಸಮೃದ್ಧಿ-ಆತ್ಮಮೂಲ್ಯವಾದುದು. "ಸುಂದರಂ" ಎಂದರೆ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಅರುಣವಿಕೆ ಆನಂದ ಸಂತೋಷಗಳಾಗಿವೆ, ನಿಷ್ಕಾಮ ಪ್ರೀತಿ, ನಿಷ್ಕಾಮ ಕಾಯಿಕೆ, ಸಾತ್ವಿಕ ಚಿಂತನೆಯ ಉರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭೂತಿ ಇದೆ. ಆ ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವವೇ ಸಗ್ಗದ ಸುಖವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿ ಮಾನವನೂ ತನ್ನ ಅಂತರಂಗದ ಆನಂದದನುಭೂತಿ ಪಡೆಯುವ ಸ್ವರೂಪ ಆರಿತಾಗಲೇ ಸಗ್ಗದಂತ ಸೌಂದರ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ಕವಿ ಕುವೆಂಪು ಅವರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭೂತಿಯೇ ಮೂಲ. ಸೌಂದರ್ಯದ ಪೂರ್ಣ ಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯುವ ಪೂರ್ವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಯಮಯಾತನೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವ ರೀತಿಗಳು, ನಿರಂತರ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಕವಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

"ಹೂವಿನ ಸೊಬಗನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ನಾನು

ಕೋಮಲವೆನ್ನುತ್ತಾ ಮುಕ್ತಿಯೆ

ಹೂವಿನ ಪಂಪಿಗೆ ಬಾಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಾ

ಮೊಳಕೆಯ ಗೋಳನು ನೀನರಿಯೆ" (ಸಮಗ್ರ ಕವನ ಸಂಕಲನ ಸಂಪುಟ-೧, ಪುಟ-೭೬)

ಪ್ರಸ್ತುತ ಸಾಲುಗಳು ಸೌಂದರ್ಯದ ಹಿಂದಿರುವ ಸತ್ಯ ಕೋಧಿಸುತ್ತದೆ; ಬಿತ್ತುವ ಬೀಜದಿಂದ ಅದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಅಂಕುರಗೊಂಡು ಸಸ್ಯವಾಗಿ, ಗಿಡವಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೂ ಬಿಡುವ ಚಲನೆ ನಿರಂತರ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಸದಾ ಪ್ರಯತ್ನಶೀಲತೆಯ ಗುಣ ಮತ್ತು ಸತತ ಪರಿಶ್ರಮಗಳಿಂದ ಸೌಂದರ್ಯ ಪಕ್ಕಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದು ಪ್ರಕೃತಿ ಸಹಜ ವ್ಯಾಪಾರ. ಇದರಂತೆ ಮಾನವ ತನ್ನ ಸಾಧನಾ ಸಿದ್ಧಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮೊಳಕೆಯ ಗೋಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಸಹಜ. ನಿರಂತರ ಸಾತ್ಯ, ಸದೃಢ ಸಂಕಲ್ಪ ಸ್ಥಿರತೆಗಳಿಂದ ಹೂವಿನಂತಹ ಸೊಬಗನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

"ವಸಂತ ವನದಲ್ಲಿ ಕೂಗುವ ಕೋಗಿಲೆ

ರಾಜನ ಬಿರುದನು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ

ಹೂವಿನ ಮರದಲ್ಲಿ ಹೇನುಂಬುಳುಗಳು

ಮೊರೆವುದು ರಾಜನ ಭಯದಿಂದಲ್ಲ

ವನದೇಶಾಂತದಿ ವೇಗ ನವಿಲೆಡೆಯಲಿ

ಮಯೂರ ನೈತ್ಯೋನ್ಮತ್ತ ವಿಲಾಸಕೆ

ರಾಜನ ಕತ್ತಿಯ ಗಣನೆಯೆ ಇಲ್ಲ

ಕತ್ತಲೆ ಮುಕ್ತಿದ ಬಾನಲಿ ಮಿಣುಕುವ

ಹಾರಗೆ ದೊರೆಯಾಣಕಿ ತೃಣವಿಲ್ಲ

ವಿಶ್ವವ ಮೂರ್ತಿಯ ಸಖನಾಗಿಹನ್ನೆ

ಕವಿಗರಸುಗಿರಸುಗಳ ಮೂವಿಲ್ಲ

ಅವನಗ್ನಿ ಮುಖಿ

ಪ್ರಳಯ ಶಿಖಿ. (ಸ.ಕ.ಸಂ ಸಂಪುಟ-೧, ಪುಟ-೧೩೨)

ನಿರ್ವಹದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಮೆ, ಸಂಕೇತಗಳನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿದ ಕವಿ ಕುವೆಂಪು ಅವರ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ (ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಬುದ್ಧ ಚಿಂತನೆಯ ಪ್ರವಾಹ ಹರಿದಿದೆ. ನಿರ್ವಹದಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುಮಧುರವಾಗಿ ಹಾಡುವ ಕೋಗಿಲೆ, ಸುಂದರವಾಗಿ ಅರಣ್ಯದ

ನೋಡಿದಿಹ ಬಾಳೊಂದು ದಾಳಲ್ಲ! "ಸೊಬಗರ
ಶಿವನಿಹನು; ಶಿವನೆ ಸೊಬಗಾಗಿಹನು" ಎನಿಸೋರೆಯೆ.

ಈ ವಚನ ವ್ಯವಹಾರದೊಡನೆ? ಹೇಳೋತು?

ಇತ್ತಂ ಶಿವಂ ಸುಂದರಂ ಎಂದು ಹಾಡಿದರು.

ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯ ಅನಂದಮಯ: ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿರುವ ಮಹೋನ್ನತ ಭಾವಗಳು ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖ
ನೀಡಿದೆ.ಅಂದ-ಚಂದದಲ್ಲಿ ಶಿವನಿರುವನು.ಅಂದ-ಚಂದ, ಸೊಬಗುಗಳು ಮೇಲ್ದೊಬ್ಬ ಭಾವದರ್ಶನದ ರೂಪಗಳು. ಇವು
ಸೃಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳಲು ಕ್ರಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಕ್ರಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಬದುಕು ಸೊಬಗಿನ ಅರಮನೆಯಾಗುವದು.ಅದಕ್ಕೆ
ಪೂರಕವಾಗಿ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧ ಗುಣ ಅನವರತ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು.ಇಂತಹ ಕೆಲ ನಿಯಮ ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದರೆ
ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಂತರಿಕ ಸೌಂದರ್ಯ ದರ್ಶನದೊಂದಿಗೆ ಬಾಹ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವದ ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವ ಸೆಲೆ ಇದೆ. ಅವು ಎಲ್ಲವೂ ಜೀತನ ಮೂರ್ತಿಗಳೇ....
"ಜೀತನ ಮೂರ್ತಿಯು ಆ ಕಲ್ಲು
ತೆಗೆದವೆಂಬುದ ಬರು ಸುಳ್ಳು"(ಪ್ರಕೃತಿ-ಪು-೬)

ಕಲ್ಲು-ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವ ಸೆಲೆ ತುಂಬಿದೆ.ಕಲ್ಲು ಆಜೀತನವಾಗಿದ್ದರೆ ಭವ್ಯ ಮಹೋನ್ನತ ಭಾವ ಉಂಟು
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಲ್ಪ ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹಸಿರು ಸೌಂದರ್ಯ ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವ ಶಾಂತಿಯ ಗುಣವಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ
ವರುಂಧರೆ ನಿತ್ಯ ಮೂತನ ಆಕೆ ಚರಮೂತನ ಗರ್ಭಣಿ.

"ಪಚ್ಚೆಯಾಗಿ ಮರೆಯುತ್ತಿತ್ತು
ಭುವಿಯ ಮಣ್ಣು
ಪಾಸುರ ಸಿದಿಯ ಮೇಯುತ್ತಿತ್ತು
ಕವಿ ಕಣ್ಣು"(ಪ್ರಕೃತಿ-ಪು-೧೩)

ರಸಾನಂದನುಭೂತಿಗೆ ಮೂಲ ಭೂಮಿಕೆಯಾಗಿರುವ ಭವನ. ಹಸಿರು ತರುಮರಗಳಿಂದ,ರಸಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು
ಚಿಕ್ಕರೆ,ಬಾ ಎಸುಗಗಳಿಂದ ಸುಂದರ ಶಿಲ್ಪ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಆವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.ಇದನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಕವಿ ಹೃದಯ ಹಂದರದಲ್ಲಿ
ನವನವೋದ್ದೇಶ ಶಾಲನಿಯಾಗಿರುವ ಭಾವ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹೀಗೇ ಕವಿ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿಭೂತವಾಗಿ
ನಂತ ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಗಲ್ಬತೆಗಳಿಂದ ಮೂಡಿದ ಸಾಹಿತ್ಯ ನಿತ್ಯ ನೂತನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.ದೃಷ್ಟಿಯಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿ ನೋಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ
ಸಾಕಾರಕ್ಕೇ ಇದ್ದರೆ ಅದರ ಫಲದಿಂದಲಾಗುವ ಭಾವಗಳು ಜೀತೋಪಾಯಾಗಿ ರಸಮಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ
ಗಿಡ-ಮರಗಳು ಕೇವಲ ಹಸಿರು ಎಂದು ತಿಳಿದರೆ ನಿರಸವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಬರಿ ನೋವು ಕಷ್ಟಗಳು ಕಂತಮ್ಮವ
ನಿರುತ್ಸಾಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸಾಕಾರಕ್ಕೇ ಯೋಜನೆ-ಚಿಂತನೆಗಳಿಂದ ಬದುಕು
ಸಮೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.ಪ್ರತಿ ನಿಮಿಷ ರಸಗಳಿಗೆ ಮೆತ್ತುಜ್ಞಾನ ಗಳಿಕೆಯ ಗಳಿಗೆಗಳಾದರೆ ಬದುಕು ಮನಗಳೆರಡು
ಸೌಂದರ್ಯಾನಂದದ ಸೆಲೆಯಾಗಿ ಬೆಲೆ ಬರುವುದು.

ಸಹಜವಾಗಿ ದಟ್ಟ ಅರಣ್ಯದ ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭೂತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಕವಿ, ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅದರದಲ್ಲ
ಪ್ರಭಾವವಿದೆ. ಕುವೆಂಪು ಅವರಿಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಮ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿದರ್ಮ ಎರಡೂ ಅಭಿನ್ನ ಕಾಡಿನ ರುದ್ರತೆ. ಅದರ ಭಯಾನಕತೆ,
ಅದರ ಸೌಂದರ್ಯದ ಭೂಮಿ, ಅದರ ನಿಷ್ಕಾರ್ಥತೆಯ ಕಾರ್ಯ ವೈಖರಿಗಳು ಕುವೆಂಪು ಅವರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪಾತ್ರಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ
ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. "ಬರಳ ಗೆ ಕೊರಳ"-ಎಕಲವೈ, ಬಲಗಾರ, ಶೂದ್ರ ತಪಸ್ವಿ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರಗಳು ವಿವಿಧ ದ್ರವ್ಯದಂತೆ ವಿವೇಕದ
ಬರಿಚ್ಚಕೆ. ಪ್ರತಿಭಾ ಸಂಪನ್ನತೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಚಿಂತನಗಳು ಪ್ರಸನ್ನಗೊಂಡಿವೆ. ಎಕಲವೈನ ಕಲಿಕೆಯ ಹಸಿವು ತನ್ನ ಗುರುವಿನ
ನಿರಾಕಾರದಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಪಸ್ಸು (ಪ್ರಯತ್ನ) ಧ್ಯಾನಗಳಿಂದ (ವಿಕಾಗತೆ) ಸಿದ್ಧಿಸಿದೆ. ಕಾಡಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯ
ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಎಕಲವೈನಲ್ಲಿ ಆವರ್ಣವಿಸಿದ ಕಾರಣ ನಿಷ್ಕಾಮ-ನಿರ್ಮೋಹ, ನಿರ್ಮತ್ತರ ಗುಣಗಳಿಂದ ಆತ
ಪ್ರೀತಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಶೂದ್ರ ತಪಸ್ವಿ ಮತ್ತು ಜಗದ ಬಲಗಾರದಂತಹ ಪಾತ್ರಗಳು ಸನಾತನ ಧರ್ಮದ ಸಂಕೀರ್ಣಗಳನ್ನು
ಸಡಿಲಗೊಳಿಸಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಖರ ವೈಖರಿಕತೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದೆ.

"ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂವರ್ಣವಿರದಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ಬೇರೆ ದಾರಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರಲಿವೆ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಹೀಗಿದೆ.ಅದರಲ್ಲಿ
ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ.ನಾನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಬೆಳೆದಿದ್ದು ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯವಾನು ಮೈಸೂರು ಸೇರುವ ಮುನ್ನ ನನ್ನದು ಕಾಡು
ಜೀವನ.ಅಲ್ಲಿಯ ಪಶುವಕ್ತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಬಾಳು ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು.ಮಾನು ಹಿಡಿಯೋದು,ಹಕ್ಕಿಹೊಡೆಯೋದು,ಶಿಪಾರಿ
ಮಾಡೋದು ನನ್ನ ಹವ್ಯಾಗಳಾಗಿದ್ದವು.ವಾಲ್ಮೀಕಿ ವ್ಯಾಧನಾಗಿದ್ದಾಗ ದರೋಡೆ ಹೊಡೆದು ನನ್ನಂತೆಯೆ ಕಾಡು
ಜೀವಿಯಾಗಿದ್ದನವು. ನಾನು ಭೌತಿಕವಾಗಿ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸಹ

[illegible]

Let me see what I can do for you. I will try to find out what is going on and see if I can help you in any way. I will be in touch with you again soon.

1. Ed. 2. von der Universität Bonn - 2. Ed. Leipzig 1911
2. Ed. 2. von der Universität Bonn - 2. Ed. Leipzig 1911
3. Ed. 2. von der Universität Bonn - 2. Ed. Leipzig 1911
4. Ed. 2. von der Universität Bonn - 2. Ed. Leipzig 1911
5. Ed. 2. von der Universität Bonn - 2. Ed. Leipzig 1911

ISSN : 2320-0391

साहित्य और संस्कृति

सृजन रूजन

हिंदी-कन्नड त्रैमासिक पत्रिका

ಹಿಂದಿ-ಕನ್ನಡ ತ್ರೈಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆ

Peer Reviewed Journal

जनवरी-मार्च २०२३

स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय साहित्य का अवदान
विशेषांक

सृजन

Peer Reviewed Journal जनवरी-मार्च 2023

‘स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय साहित्य का अवदान’

**कर्नाटक विश्वविद्यालय, हिन्दी विभाग द्वारा 24-25 मार्च 2023 को
आयोजित अंतर्राष्ट्रीय संगोष्ठी का विशेषांक**

अतिथि संपादक

प्रो. सीताराम के. पवार

अतिथि सह-संपादक

डॉ. झड. ए. गुलगुंदी

अतिथि संपादक मंडल

डॉ. मालतेश बसम्मनवर

डॉ. एल. पी. लमाणी

डॉ. शीला चौगुले

96. प्रेमचन्द की कहानियों में स्वतंत्रता आन्दोलन	• डॉ. शीला भास्कर	217
97. स्वतंत्रता संग्राम में वीरगान्धारियों का योगदान	• डॉ. शीला चौधरी	220
98. स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय कवियों का योगदान	• डा. शिल्पा एन. हिरेकर	223
99. स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय कवियों का योगदान	• श्रीमति. सुनि. मणिकर	226
100. स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय स्वतंत्र सेनानियों का योगदान	• श्रीमती वैशाली जाधव	229
101. स्वतंत्रता संग्राम और प्रेमचंद	• डॉ. विठ्ठलजीरा. खानगीकर	231
102. आजादी के आंदोलन में भारतीय सिनेमा का योगदान	• श्रीमती वहीदा का. उज्जनी	232
103. स्वतंत्रता संग्राम में साहित्यकार का योगदान	• डॉ. ई. नामरत्न	235
104. स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय पत्रकारों का योगदान	• प्रो. एम. बि. अलगवाडी	237
105. स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय कवियों का योगदान	• अशिरा एम. आर.	239
106. 'हिन्दी कविताओं में राष्ट्रीयता'	• डॉ. श्रीमती सी. एन. होम्बानी	241
107. स्वतंत्रता संग्राम में राष्ट्रीय साहित्य की भूमिका	• डॉ. चैत्रा एस.	243
108. स्वतंत्रता संग्राम के समय हिंदी नाटक और आपातकाल में अलखनंदन की उपस्थिति	• चन्द्र पाल	245
109. स्वतंत्रता संग्राम में वीरगान्धारियों का योगदान	• डॉ. मालती एस. बसम्मनवर	248
110. स्वतंत्रता संग्राम में साहित्य और सिनेमा	• ममता एस. शिरजंबी	250
111. भारतीय स्वतंत्रता आंदोलन में हिन्दी कवियों का योगदान	• डॉ. नामरत्ना. के.	252
112. स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय पत्रकारों का योगदान	• कल्याणलक्ष्मी के.एस.	255
113. स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय साहित्य का अवदान	• डॉ. मैत्री सिंह ठाकुर	257
114. कुर्वेणु का नाटक 'बलिदान': एक विवेचन	• श्री. प्रदीप बा. राठोड	259
115. स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय सेनानियों का योगदान	• Pooja Parashakar	261
116. स्वतंत्रता संग्राम में भारतीय हिंदी कहानिकारों की भूमिका	• रीना	263
117. भारतीय स्वतंत्रता संग्राम में बिलासपुर के पत्रकारों व साहित्यकारों का योगदान	• अतुल कुमार मिश्र	266

प्रेमचन्द की कहानियों में स्वतंत्रता आन्दोलन

• डॉ. शीला भास्कर

प्रेमचन्द की कथा लेखन का प्रारंभ देश भक्ति के कहानीयों से हुआ जिसका सभी दृष्टियों से अनुरोक्त विकास होता गया। प्रेमचन्द का पहला कहानी संग्रह 'सोजे-वतन' था। इस संग्रह की कहानियों में देशभक्ति का भाव मिलता है। देशप्रेम की ऐसी कहानियाँ उस समय हिंदी-उर्दू किसी भाषा में नहीं लिखी गई थी। देशप्रेम की कहानी की शुरुआत वहीं से होती है। इसकी एक कहानी 'दुनिया का सबसे अनमोल रत्न' का अंतिम वाक्य है, खून का वह आखिरी कतरा जो वतन की रक्षाज्ञता में गिरे, दुनिया की सबसे अनमोल चीज है। 'दुनिया का सबसे अनमोल रत्न' एक ऐसे आशिक की कहानी है, जो कि अपनी प्रेमिका का प्रेम पाने के लिए तइयार रहा होता है। दिलफिजार एक सच्चा प्रेमी है, वह दिलफरेब से सच्चा प्रेम करता है। परंतु दिलफरेब उससे कहती है कि अगर तुम मुझसे सच्चा प्रेम करते हो तो मुझे दुनिया की सबसे अनमोल चीज लाकर दो। तभी मैं तुम्हें अपने प्रेमी के रूप में स्वीकार करूँगी। दिलफिजार सबसे अनमोल चीज की तलाश में निकल पड़ता है। भटकते हुए वह काफी दूर चला जाता है। सहसा उसकी नजर एक काले घोर पर पड़ती है। जिसको फाँसी की रस्सा सुनाई गयी होती है। काफी भारी भीड़ वहाँ पर मौजूद थी, जो उस काले घोर को देख रही थी। तभी वह घोर फाँसी से उतरा और एक मासूम से लड़के को नले तना लिया है। और वो काला घोर जिसने भा जाने कितनी लारें देखी थी। उसके आँखों से एक आंसू टपक पड़ा, दिलफिजार को लगा कि यही दुनिया की सबसे अनमोल चीज है। किंतु दिलफरेब ने इसको सबसे अनमोल चीज मानने से इनकार कर दिया। फिर जब वह दुबारा निकल पड़ता है, उसी अनमोल चीज को तलाशने में तो दिलफिजार देखता है। कि एक जीवित महिला चिता पर बैठी हुई है और उसकी नोंद में उसके मृत पति का सिर रखा हुआ। और अपने पति के साथ वह भी उसी अग्नि में जलकर राख हो गयी। दिलफिजार को लगा कि इससे कीमती

वस्तु और कुछ नहीं हो सकता। वो सच्चे प्रेमियों ने एक साथ अपने जीवन का त्याग किया। वह उस चिता की राख को लेकर दिलफरेब के पास जा पहुँचा। लेकिन फिर से दिलफरेब ने इसे दुनिया की सबसे अनमोल चीज मानने से इनकार कर दिया। दिलफिजार बक कर हार जाता है। और वह सोचता है कि अब अपने प्राण त्यागने के अलावा उसके पास और कोई बुरा रास्ता नहीं है। वह एक पहाड़ के ऊपर चढ़, कूदने के लिए जा पहुँचा। तभी उसे एक बुजुर्ग व्यक्ति ने आकर कहा 'तू क्यूँ ये बुजदिलों वाली हरकत कर रहा है। मर्द बन हिम्मत मत हार, तुम हिंदुस्तान जाओ। वही तुम्हारा कल्याण होगा। वह सुनकर दिलफिजार पहाड़ से उतरा और हिंदुस्तान की तरफ चल पड़ा। और जब दिलफिजार पाक की धरती पर पहुँचा। तब वह देखता है कि वहाँ पर कई तारें पड़ी हुई हैं। सहसा उसकी नजर एक सिपाही पर पड़ी जो अधमरा पड़ा था। उसके बदन से लहू बह रहा था। जब दिलफिजार ने उसके राख प्रवाह को रोकने के लिए उसपर एक कपड़े का टुकड़ा रख दिया तो उस सिपाही ने कहा कि मैं नहीं जीना चाहता हूँ। मेरे लहू का आखरी कतरा मेरे वतन के लिए है। और यही कहकर वह अपने प्राण त्याग देता है। दिलफिजार उसी राख को ले जाकर दिलफरेब के समक्ष प्रस्तुत कर कहता है कि यही सबसे अनमोल रत्न है।

मुंशी प्रेमचन्द की कहानी संग्रह सोजे-वतन जो कि 1908 में प्रकाशित हुई थी। वह वह दौर था, जब हमारे देश के वीर सिपाही देश को स्वतंत्रता प्राप्त दिलाने के लिए मैदान में आजादी की जंग लड़ रहे थे। स्वतंत्रता आंदोलन के दौरान जब हमारे देश के वीर सिपाही मैदान में अंग्रेजों से लोहा ले रहे थे। उस काल मुंशी प्रेमचन्द बंद कमरे में बैठकर कलम को अपना हथियार बनाकर सोजे वतन की रचना की, जो देशभक्ति की भावना से ओतप्रोत है। और यह कहानियाँ लोगों में देशभक्ति की भावना को उजागर करती है तथा अपने देश के वीर सिपाहियों तथा देशभक्तों के बलिदान को दर्शाती है।

हिंदी साहित्य में प्रेमचंद का महत्वपूर्ण स्थान है। इनकी रचनाएँ उपन्यास सम्राट के रूप में अत्यंत प्रसिद्ध हैं, अन्य उन्हें कहानी के क्षेत्र में कहानी सम्राट कहा जाए तो अतिशयोक्ति न होगी। इनके साहित्य में समाज का चर्चा का विषय मिलता है, ऐसा चर्चा जिसमें कोई कृत्रिमता न हो, जो सत्य है वह पूरी निरंतरता के साथ कह दिया। मुंशी प्रेमचंद की शुरुआती रचनाएँ उर्दू में लिखी गई हैं। उनका पहला कहानी संग्रह 'रोजे वान' 1908 में 'जमाना' पत्रिका कानपुर से प्रकाशित हुआ, जिसमें 'दुनिया का सबसे अनमोल रत्न', 'शेख मखमूर', 'यह मेरी मातृभूमि है', 'सांसारिक प्रेम और देश प्रेम' और 'शेख का पुरस्कार' नामक पाँच कहानियाँ संग्रहित हैं। इस संग्रह की केवल एक कहानी 'शेख का पुरस्कार' को छोड़कर बाकी सभी कहानियों में देश प्रेम का भाव अभिव्यक्त हुआ है। प्रेमचंद जी के द्वारा किया गया इस प्रकार का लेखन पराधीनता के काल में एक सरकारी मुलाजिम के लिए किसी राष्ट्रद्रोह से कम न था। प्रेमचंद ने इस प्रकार का सहानुभूति किया जिसके परिणाम स्वरूप अंग्रेज सरकार ने इस 'रोजे वान' कहानी संग्रह को जफत कर लिया।

शेख मखमूर कहानी में मसऊद एक ऐसा सिपाही है, जो कि बड़ी बहादुरी से अपने मुल्क को आजाद कराने के लिए अपनी ऐसी घोरि का जोर लगाया और अपने मुल्क को स्वातंत्र्य दिलायी, तथा लोगों के लिए प्रेरणा के पात्र बन गए और इसके साथ साथ लोगों में देश भक्ति की भावना जाग उठी।

प्रेमचंद की कहानी शेख मखमूर में मसऊद एक वीर जांबाज सिपाही है, जो अपने मुल्क की रक्षा करने के लिए निरंतर प्रयास करता रहता है। मसऊद अपने पिता शाहे बामुरादे से विरासत में मिली ताज को संजोये रखना चाहता है। वह वह मुल्क है, जिसपर शाह किश्वरकुश की हुकूमत चल रही थी, जो कि उसने युद्ध में पराजित कर शाहे बामुरादे से छीन लिया था। अपनी मृत्यु से पहले शाहे बामुरादे अपने मुल्क का ये ताज अपने पुत्र मसऊद को देकर इस दुनिया से अलविदा कह जाते हैं। मसऊद बहुत ही वीर सिपाही होता है। जो कि एक शूरवीर की तरह नैदान में दुरमनों से लोहा लेता है। जब मसऊद से उसे विरासत में मिली तलवार छीन ली जाती है, तब वह शेख मखमूर बनकर अपने दुश्मनों की खबर लेता है, और अक्सर मिलने पर उनपर ह्मता कर देता है और उन्हें युद्ध में पराजित कर देता है। जिससे मसऊद

अपने साम्राज्य को प्राप्त कर लेता है, तथा लोगों में उनकी जय-जयकार होने लगती है। मसऊद के द्वारा अपना साम्राज्य प्राप्त करते ही उनकी माँ शिवा स्वर्गीयता में जाती है। ऐसे प्रतीक होता है, मानो वे अपने पुत्र के लिए पर ताज देसने की अंतिम कार्रवाई लिए ही रही थी।

मेरा काल में एक विदेश से वापस आये हुए प्रवासी का अपने देश के प्रति प्रेम को दर्शाया गया है। वह अपनी पुरानी यादों को ताजा करते हुए अपने वतन के बारे में लेखने लगते हैं। इनके वर्षों विदेश में रहने के बाद मसऊद अपने देश से आत्यंतिक लग्न हो जाते हैं। इस कहानी से इस बात का साक्षात् प्रमाण मिलता है कि व्यक्ति कितने ही वर्ष विदेश में रहे, लेकिन जब वो अपने वतन लौटता है, तो उसका अपने देश के प्रति प्रेम ज्यों का त्यों ही होता है।

कहानी यही मेरा वतन है में एक महाशय जो कि विदेश में निवास करने के लिए चले जाते हैं। किंतु जब वो लम्बे अरसे के बाद वापस अपने वतन लौटकर आते हैं, तब उन्हें सब कुछ बदला-बदला नजर आता है। वो अपने वतन को खोजते हुए वहाँ-धूमते हैं। हर उस जगह पर जाते हैं। जहाँ से उनकी यादें जुड़ी होती हैं। वहाँ जाकर वो अपनी यादों को ताजा करते हैं। अपनी पुरानी दुनिया में खोज जाते हैं। उन्हें अपनी जिन्दगी के सारे क्षण एक-एक करके उनके सामने आती रही और जैसे कुछ क्षणों बाद ओझल हो गयी। किंतु उन्हें यह अपना प्यारा भारत नहीं लगता, जब वे घुमते हुए जाते हैं और वो एक आदमी से कहते हैं कि मैं एक मुसाफिर हूँ और मुझे रहने के लिए स्थान चाहिए। वो कहता उन्हें आने जाने के लिए कहता है। ऐसे ही सभी लोग आने बढने की सलाह देते हैं। पाँचवा शब्द उनके हाथ में एक मुट्ठी चना छमा देता है। यह देखकर उनकी आँखों में आँसू आ जाते हैं, वो कहते हैं कि यह मेरा भारत नहीं है जहाँ पर अतिथियों का आदर सत्कार नहीं किया जाता है। वे अपने वतन में ही अपनी जिन्दगी साँस लेना चाहते हैं, और अंत में वो रंग के किनारे अपनी एक झोपड़ी बनाकर वहीं रहने लगते हैं। वो अपनी हड्डियाँ सिर्फ रंगरंगी को समर्पित करना चाहते हैं। बच्चों और पत्नी के बार-बार बुलाने पर भी दुबारा वे विदेश नहीं जाते।

समकालीन परिस्थितियों में सोजे वतन का महत्व :- स्वातंत्र्य आंदोलन के समय लोगों को इकट्ठा करना एक चुनौतीपूर्ण कार्य हुआ करता था। जरूरत थी लोगों में क्रांति

लाने की, लोगों में देश प्रेम की भावना को जगाने की। मुन्शी केन्द्रवाद की कहानियों में जो देशभक्ति की भावना दिखाई पड़ती है। वह उस समय लोगों में क्रांति लाने का कार्य किया। परिणाम स्वरूप लोग आजादी की लड़ाई में शामिल होने लगे। अपने मुल्क को आजाद कराने के लिए अपने तन मन से प्रयत्न करने लगे। सोजे वतन ने ना जाने कितने लोगों में इस प्रकार की क्रांति लायी की लोग उनकी कहानियों को पढ़ने के पश्चात वे लोग प्रेरित हुये तथा अपने राष्ट्र को अंग्रेजों की गुलामी से मुक्त कराने के लिए जंग के मैदान में

कुद पड़े। स्वातंत्रता पाने की होठ में ना जाने हमारे देश ने कितने वीर एवं जवानों को सोया। लेकिन इसी क्रांति ने, इसी जोश और जज्बे ने हमारे राष्ट्र को अंग्रेजों की गुलामी से मुक्त करवाया। सोजे वतन की कहानियाँ जैसे दुनिया का सबसे अनमोल रत्न, मेरा वतन, मेरा मछभूर, संसारिक प्रेम और देश प्रेम लोगों में राष्ट्रभक्ति की भावना को जगाती हैं। तथा उन्हें प्रेरित करती है कि वे अपने राष्ट्र के निर्माण में अपना योगदान दे। सोजे वतन ने स्वातंत्रता आंदोलन में लोगों में क्रांति लाने में अपनी अहम भूमिका निभाई।

■ ■